

Jezus' bergrede

Riemer Roukema

Verschenen in: *Gezamenlijk Kerkblad/Zondagsblad voor Drenthe, Overijssel en Flevoland* 10, 17, 24 en 31 januari 2016 en in *Geandewei* 22 januari, 12 februari, 8 en 22 april 2016.

Jezus' bergrede (1)

Wie een beetje in de Bijbel thuis is, kent de bergrede. In het Evangelie van Matteüs wordt in de hoofdstukken 5-7 beschreven dat Jezus aan het begin van zijn publieke optreden een lange toespraak heeft gehouden. Daarin zette hij zijn onderricht uiteen, dat in het kort wordt aangeduid als "het goede nieuws van Gods koninkrijk" (Mat. 4:23). Het Evangelie van Lucas bevat veel van dit onderricht ook, maar daar staat het meer verspreid (Luc. 6:17-49, 11:1-13; 12:22-36; 12:57-59). Aan die bergrede zullen we vier artikelen wijden: aan zijn rijke, mooie én soms moeilijke inhoud.

Volgens Matteüs heeft Jezus eerst al in heel Galilea rondgetrokken en heeft hij in de synagogen gesproken, voordat hij op gegeven moment de berg op gaat. Welke berg daarmee bedoeld wordt, staat er niet bij. We zullen daarbij moeten denken aan de berg waarop Mozes de tora, Gods onderricht voor de Israëlieten, ontving. Niet letterlijk dezelfde berg, maar zo'n soort berg: die waarop God, of hier Jezus, zijn bedoelingen met de mensen uiteenzet. In het Evangelie van Matteüs staan vijf lange redevoeringen van Jezus, en dat aantal doet ons denken aan de zo genoemde vijf boeken van Mozes. Daarmee wordt gesuggerd: Jezus is de nieuwe Mozes.

In zijn rede richtte Jezus zich in de eerste plaats tot de kleinere kring van zijn leerlingen, maar de mensen erom heen luisterden ook mee. Aan het eind lezen we dan ook, dat de menigte diep onder de indruk van Jezus' woorden was. Ook voor die bredere kring was zijn onderricht bedoeld.

Iedere christen is bekend met het gebed dat midden in de bergrede staat: het Onze Vader (6:9-13). Een kort, krachtig en prachtig gebed, al valt het niet altijd mee het oprecht te bidden; bij voorbeeld "vergeef ons onze schulden, zoals ook wij onze schuldenaren vergeven" of, zoals nieuwere vertalingen luiden: "*hebben* vergeven". Gods vergeving voor onze misstappen ontvangen, dat willen wij meestal wel. Maar kunnen en willen wij ook vergeving schenken aan hen, die ons iets schuldig zijn? En moeten zulke mensen eerst berouw getoond hebben, of wordt ons zelfs gevraagd te vergeven aan wie geen spijt van hun brute woorden en daden hebben? Dat valt niet mee. Wat de centrale positie van het Onze Vader in de bergrede laat zien, is dat voor leerlingen van Jezus het gebed in het centrum van hun leven dient te staan. Geen demonstratief gebed op straat of in de synagoge of kerk om maar te laten zien hoe vroom je bent, maar het gebed in het verborgene, tot God die in het verborgene met ons wil omgaan (6:5-6). Als een christen dat verwaarloost of vergeet, dan is het hart van zijn leven als gelovige eruit.

Een ander gedeelte dat zeer bekend is, is het begin, waar Jezus allerlei mensen zalig ofwel gelukkig prijst. Hij noemt dan niet hen die het in het leven gemaakt hebben, die bulken van het geld en zichzelf maar al te graag op een voetstuk plaatsen. Jezus prijst hen gelukkig die nederig en zachtmoedig en barmhartig zijn, die verdriet hebben en vrede stichten en om de gerechtigheid vervolgd worden. Aan zulke mensen belooft hij Gods koninkrijk, en dat heeft een dubbele betekenis: dat koninkrijk komt later, maar het is ook dichtbij, zo dichtbij dat je er nu al in kunt leven. Waar God als Koning wordt erkend, gelden andere normen en waarden dan in de wereld die aan God voorbij leeft. Waar God als Koning wordt erkend, zijn andere mensen belangrijk dan gewoonlijk gedacht wordt: namelijk de eenvoudigen, zij die niet hoeven op te vallen, maar in het verborgene wel goed doen, zelfs al worden ze erom bekritiseerd of vervolgd. Mooi is die omkering, dat in Gods koninkrijk alles anders wordt beoordeeld dan daarbuiten.

Even later zegt Jezus dat het erom gaat dat we dat koninkrijk zoeken, en we dan genoeg hebben om van te leven. Dan hoeft je je over het eten en drinken en de kleding geen

zorgen te maken (6:25-34). Dat klinkt wel heel idealistisch, maar mooi gezegd is het wel. Je vertrouwt je onbekommerd toe aan Gods goede zorg en koningschap, en alles komt uiteindelijk goed! Als prikkel voor al wie geneigd zijn zich juist wel zorgen te maken, zijn dit heilzame woorden. Hoe dan ook zijn we in Gods hand geborgen. En wie echt kleding en voedsel en drinken tekort komt, mag erop hopen dat God mensen inschakelt om hun nood te lenigen.

In een volgend nummer gaan we verder met een aantal 'moeilijke' teksten in de bergrede.

Jezus' bergrede (2)

De bergrede in het Evangelie van Matteüs is mooi en prikkelend, zagen we in een vorig artikel; maar Jezus doet er ook uitspraken die christenen van nu voor problemen stellen.

Merkwaardig is dat volgens Jezus ieder detail van de wet van Mozes van kracht blijft en niet mag worden afgeschaft (5:17-19). Als dat inderdaad Jezus' opvatting was, dan hebben christenen zich daaraan niet gehouden. We kunnen ons afvragen of de gemeente waarvoor Matteüs zijn evangelie schreef, zich daaraan dan wel heeft gehouden. Waarschijnlijk moeten we aannemen dat de joodse christenen van die gemeente zo veel mogelijk aan het onderricht van Mozes hebben vastgehouden, terwijl de christenen uit de andere volken daarvan grotendeels vrijgesteld waren. De wet van Mozes was immers bedoeld voor Israël, de joden dus. Maar omdat de kerk al gauw in meerderheid bestond uit de christenen uit de andere volken, werd aan hen de nauwgezette onderhouding van de wet van Mozes niet opgelegd.

Toch wringt er iets, want aan het eind van het Evangelie van Matteüs zegt Jezus tegen zijn leerlingen dat zij aan de volken *alles* moeten leren wat hij hun heeft opgedragen (28:19-20). "Alles": dus ook de besnijdenis, de sabbat, de offers, alle joodse feesten? Er mocht volgens Jezus toch niets van de wet van Mozes worden afgeschaft? Maar in het vervolg van zijn optreden legt Jezus daarop geen nadruk, volgens Matteüs. Het gaat Jezus dan meer om de kern van dat onderricht van Mozes en om Gods bedoeling ermee, zoals ook uit de rest van de bergrede blijkt. We stuiten hier op een vraagstuk dat in de eerste eeuw van de kerk heftig is bediscussieerd. Dat blijkt uit de brieven van Paulus en het boek Handelingen.

Uiteindelijk heeft de kerk in grote meerderheid de visie van (onder meer) Paulus gevolgd: niet-joodse christenen hoeven niet alle voorschriften van Mozes na te leven, maar wel moeten joodse en niet-joodse christenen hun verschillende levensstijlen verdragen en de eenheid zoeken. Na verloop van tijd kregen de niet-joodse christenen zozeer de overhand dat de typisch Israëlitische voorschriften van Mozes in de kerk alleen nog geestelijk werden uitgelegd, en dus niet letterlijk werden gehouden. Daar moeten we bij opmerken dat die ontwikkeling zich ook wel voordeed bij de joden zelf. Nadat in het jaar 70 de tempel in Jeruzalem door de Romeinen was verwoest, was het offeren van dieren en van de eerste opbrengst van de oogst daar immers onmogelijk geworden. De discussies van rabbijnen van die tijd getuigen ervan, dat zij zich vrij voelden een vrije en creatieve uitleg te geven aan voorschriften uit de boeken van Mozes die toen niet meer gepraktiseerd konden worden.

Bevreemdend is ook dat Jezus zo streng spreekt over het uitschelden van anderen. Noem je iemand "sukkel" of "dwaas", dan kom je in de hel. Dat schelden is minstens zo erg als dat je iemand vermoordt (5:21-22). We kunnen ons afvragen of Jezus zich zelf wel daaraan heeft gehouden. Heeft hij volgens ditzelfde evangelie de schriftgeleerden en Farizeëën niet ongenadig op hun nummer gezet? In hoofdstuk 23 noemt hij hen "huichelaars", "dwazen en blinden", omdat ze zich volgens hem niet oprecht aan het onderricht van Mozes hielden. Of had alleen Jezus het recht, anderen zo uit te schelden, maar mogen zijn leerlingen dat niet? Het zal toch ook wel om de intentie van zo'n uitspraak over het uitschelden gaan. Kom ik, omdat ik wel eens "sufferd" tegen iemand heb gezegd, in de hel? Belangrijker lijkt mij wat Jezus erna zegt: dat je je met elkaar verzoent als je een geschil hebt. Typisch joods zegt hij dat je het eerst met elkaar moet goedmaken voordat je je offer naar het altaar (in de tempel in Jeruzalem) brengt. Dat heeft de kerk later betrokken op de viering van de

Maaltijd van de Heer: eerst maak je het goed met die ander, voor je aan het Avondmaal deelneemt. Zo uitgelegd en toegepast, hebben die woorden van Jezus een enorme reikwijdte gekregen. En wat betreft die eerdere woorden over het uitschelden, moeten we er rekening mee houden, dat Jezus zijn onderricht soms bracht door sterk te overdrijven. Ook in het volgende artikel zullen we dat zien.

Jezus' bergrede (3)

Soms maakte Jezus de bedoeling van zijn onderricht duidelijk door te overdrijven, zo eindigde het vorige artikel in deze serie over de bergrede. Dat blijkt ook uit zijn woorden die in het bijzonder aan mannen zijn gericht, maar omgekeerd gelden ze ook voor vrouwen. Kijk je als man naar een (getrouwde) vrouw en begeer je haar seksueel, dan heb je in je hart al overspel gepleegd, zo verklaart Jezus het oude gebod "Pleeg geen overspel". Als je oog je daartoe verleidt, ruk het dan uit. Als je rechterhand je tot zonde verleidt, hak hem dan af. Je kunt beter zo'n lichaamsdeel verliezen dan met een ongeschonden lichaam naar de hel te gaan (Mat. 5:27-30). Bij mijn weten heeft nooit enig christen die raad van Jezus letterlijk opgevolgd. Iedereen begrijpt dat Jezus hier gebruikmaakt van de stijlfiguur van de overdrijving. Tegelijk is wel duidelijk wat hij bedoelt: dat overspel plegen al begint met hoe je naar een ander kijkt. Het begint in je "hart", het zintuig waarmee je de ander begeert. Sterker nog: wie met die seksuele begeerte naar een ander kijkt die jou niet toekomt, heeft al overspel gepleegd. Met die waarschuwing wilde Jezus het huwelijk beschermen.

Even scherp spreekt Jezus over de mogelijkheid van echtscheiding, die terloops in Deuteronomium 24 wordt geboden (Mat. 5:31-32). In Matteüs 19 komt hij daarop terug. In beide passages staat hij echtscheiding alleen toe als er al overspel gepleegd is. In een eerder gevoerde discussie tussen rabbijnen schaaft Jezus zich met deze woorden in het strenge kamp. Ook zegt hij dat als een man zou trouwen met een vrouw die "verstoten", dus gescheiden is, dat neerkomt op overspel. Dat de rooms-katholieke kerk terughoudend is in het erkennen van huwelijken van gescheiden mensen die al eens het sacrament van het huwelijk hebben ontvangen, heeft met deze woorden van Jezus te maken. We kunnen constateren dat de meeste protestantse kerken in dat opzicht soepeler zijn geworden. Soepeler dan Jezus dus! Zo'n tekst van de bergrede geldt daar niet als nieuwe wet. Daarvoor beroept men zich op andere teksten over barmhartigheid en vrijheid. Zo werkt dat in het toepassen van de Bijbel. Maar tegelijk bevestigt dit dat de bergrede niet eenvoudig is.

Ook Jezus' voorschrift dat zijn leerlingen geen eed mogen zweren, maar hun woorden zonder eden betrouwbaar moeten zijn (5:33-37), valt in het Protestantisme niet gemakkelijk. In Jacobus 5:12 staat ook iets dergelijks, maar Paulus lijkt hiervan niet geweten te hebben, want hij verzekert wel eens iets met een eed (2 Kor. 11:31; Gal. 1:20). Doopsgezinden houden zich aan dit voorschrift van Jezus, maar voor andere Protestanten weegt dit minder zwaar. Vermoedelijk keerde Jezus zich tegen het lichtvaardig zweren van eden, wat kan overgaan in vloeken. Maar dan nog: zijn woorden zijn duidelijk, en worden niet altijd in praktijk gebracht.

Nog groter wordt het probleem in het vervolg, waar Jezus zegt dat zijn leerlingen zich niet moeten verzetten tegen wie kwaad doet, maar de andere wang moeten toekeren en hun vijanden moeten liefhebben. Als ze zo leven zullen ze Gods kinderen zijn (5:38-48). Opnieuw moeten we de Doopsgezinden noemen, die zich hieraan consequent hebben willen houden. Vandaar dat hun mannen niet in het leger gingen en vaak bereid waren militaire dienst af te kopen of met hun hele gemeenschap te emigreren, om elders volgens de bergrede te kunnen leven. Gelovigen die zich aan deze voorschriften willen houden, zijn in principe bereid om geweldloos het eigen leven op te offeren en martelaar te worden voor het evangelie. We kunnen niet ontkennen dat Jezus zijn leerlingen hierop heeft voorbereid (Mat. 16:24-26). Toch hebben veel christenen, rooms-katholiek en protestant, gekozen voor het recht op verzet tegen vijanden door de inzet van een leger. We stuiten hier op het verschil tussen kleine, "sekte-achtige" kerken en de grotere kerken die verantwoordelijkheid willen nemen

voor het volk en de staat waartoe ze behoren. Nadat het christendom in het Romeinse rijk toegestaan werd en later zelfs staatsgodsdienst werd, werden zulke voorschriften toegepast op de persoonlijke levenssfeer, maar niet op de overheid. Wel werd de keizers en generaals soms voorgehouden dat ze hun vijanden niet moesten vernederen, maar na de overwinning barmhartig moesten behandelen.

Ook voor wie het recht op verdediging erkent, is er toch veel van deze voorschriften van Jezus te leren. Bijvoorbeeld om te proberen een conflict met de overheid of tussen volken of bevolkingsgroepen zonder geweld op te lossen. Dat zal niet altijd lukken, maar toch is het indrukwekkend hoeveel methoden van "geweldloze weerbaarheid" er zijn ontwikkeld en in de praktijk beproefd.

Jezus' bergrede (4)

Het is niet de bedoeling van deze serie over de bergrede om op alle uitspraken van Jezus commentaar te geven. Nog één lastige tekst zal hier worden besproken, en dan volgt een slotbeschouwing. Jezus houdt zijn leerlingen voor dat ze geen schatten op aarde moeten verzamelen, maar schatten in de hemel. Want rijkdom op aarde kan vergaan en gestolen worden, maar een schat in de hemel vergaat niet en kan je niet ontstolen worden. Want "waar je schat is, daar zal ook je hart zijn" (Mat. 6:19-21).

Toch zijn er genoeg rijke christenen, vooral als ze zich vergelijken met de armen in verre landen. Er zijn zelfs rijke kerken en kloosters. Wat doen zij dan met deze woorden van Jezus? Nemen ze die wel serieus?

Voor Jezus was het gemakkelijker om dit te zeggen dan voor ons. Jezus leefde in de verwachting dat Gods koninkrijk spoedig geheel zou aanbreken. Waarom zou je dan rijk worden en bezit vergaren, als je er in de tijd die nog rest beter anderen mee van dienst kan zijn? Bovendien was het een joodse overtuiging dat wat je aan de armen gaf, in de hemel op jouw rekening werd bijgeschreven. Zie al Spreuken 19:17, "Wie barmhartig is voor een arme leent aan de HEER, die zal hem zijn weldaad vergelden." Ook in de bergrede spreekt Jezus over Gods beloning voor de aalmoes die je geeft (Mat. 6:4). Zo bedoelt Jezus dat weer met zijn uitspraak over het verzamelen van een schat in de hemel.

Deze woorden doen denken aan de rijke jongeman, die zich aan de gangbare geboden hield maar graag volmaakt wilde leven. Hem hield Jezus voor dat hij zijn bezit moest verkopen en de opbrengst aan de armen moest geven. Dan zou hij een schat in de hemel bezitten en Jezus kunnen volgen. Maar dat ging die jongeman te ver (Mat. 19:16-22). Ook verreweg de meesten van ons gaat dat te ver. Zo kun je in onze samenleving geen bestaan opbouwen. Zelfs al zou je voor een kloosterleven kiezen, dan word je nog gedragen door een gemeenschap die een gebouw en inkomsten uit werk heeft en giften en legaten ontvangt.

Dat Jezus' voorschrift op de langere termijn niet altijd goed uitpakt, zien we aan de eerste christelijke gemeente te Jeruzalem. De vrijgevigheid was daar groot, de christenen deelden al wat ze bezaten en legden het aan de voeten van de apostelen (Hand. 2-5). Maar wanneer Paulus later over die gemeente schrijft, dan noemt hij hen "de armen" (Rom. 15:26; Gal. 2:10) en organiseert hij een collecte voor haar.

Christenen die zich enige luxe kunnen veroorloven, kunnen toch wel iets van Jezus' uitspraken over aardse rijkdom vasthouden, door namelijk vrijgevig en gastvrij te zijn. Door royaal aan goede doelen en aan de kerk en de diaconie te geven. Leven in het besef dat aardse inkomsten en bezittingen uiteindelijk niet onszelf toebehoren, maar dat we ze in bruikleen krijgen. Zo'n houding lijkt mij in de geest van Jezus' woorden over aardse schatten.

De bergrede is een indrukwekkende toespraak, waarin Jezus ook op ons een beroep doet. In het vorige artikel maakte ik al het verschil tussen een "sekte-achtige" kerk en de grotere kerken. De eerste gemeenten vormden sociologisch gezien een sekte (vgl. Hand. 24:14), die gemakkelijker radicale keuzes konden maken dan grotere kerken die verantwoordelijkheid nemen voor de samenleving als geheel. Dat geldt ook als die grote kerken kleiner

worden, want ze dragen hun geschiedenis mee. Nog steeds zien ze dan de noodzaak van een regering en politie en een leger. Christenen die verantwoordelijkheid voor de samenleving willen nemen, kunnen zich dan aan de uitoefening van dwang en geweld niet onttrekken, omdat er nu eenmaal kwaadwillige mensen en vijandige staten zijn. Dat plaatst christenen die oprecht Jezus willen navolgen en zijn onderricht serieus nemen, regelmatig voor moeilijke keuzes. Daarin hebben zij de eeuwen door hun weg gezocht, waarbij allerlei fouten zijn gemaakt, van nalatigheid en onrecht en buitensporig geweld.

De bergrede kan dan wel niet altijd letterlijk gehandhaafd worden, dat onderricht van Jezus is wel bedoeld als een kritische correctie van beleid dat zich aanpast aan “de wereld” waarin God niet als koning wordt erkend en Jezus’ onderricht niet als maatstaf geldt. Als kerk zijn we ertoe geroepen, naar die andere stem van Jezus steeds weer te luisteren en met zijn woorden te doen wat maar mogelijk is. We kunnen niet aannemen dat hij het onmogelijke van ons vraagt. Maar waar ligt de grens? Gemakkelijke antwoorden zijn er niet.